

4. Карпечкін П. Ф. Функції судів загальної юрисдикції: поняття та види // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2005. – № 4. – С. 69 – 72.
5. Конституційне право України: Підручник / За ред. проф. В. Ф. Погорілка. Вид. друге. – К.: Наукова думка, 2000. – С. 577.
6. Організація судових та правоохоронних органів // За ред. Л. Марочкіна, Н. Сібільової, О. Толочко. – Х., 2010. – 765 с.
7. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Система конституційного права як галузі права, юридичної науки та навчальної дисципліни // Правова держава. Випуск дванадцятий. – К.: Вид-во Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 198 – 216.
8. Погорілко В. Функції Українського парламенту. Від номінального до реального // Віче. – 2002. – № 2. – С. 17.
9. Словник іноземних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарпута. – К.: Наукова думка, 2000. – С. 630.
10. Тодька Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики: Монография. – Х.: Факт, 2000. – С. 311.
11. Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – С. 320.
12. Чудаков М. Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учеб. пособие / М. Ф. Чудаков. – Минск: Новое знание, 2001. – С. 461.
13. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Т. 6: Т-Я. – К.: "Укр. енцикл.", 2004. – С. 313.

Кицен Н. В., НУ "ОЮА"

ПРЕДМЕТ ПЕРЕВІРКИ СПРАВИ ВИЩЕСТОЯЩИМ СУДОМ ЯК ЗАГАЛЬНА УМОВА ПЕРЕВІРКИ ВИРОКІВ, ПОСТАНОВ, УХВАЛ СУДУ, ЯКІ НЕ НАБРАЛИ ЗАКОННОЇ СИЛИ

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с предметом проверки приговора, постановления, определения, не вступивших в законную силу, в апелляционном и кассационном порядке. Сформулированы предложения по усовершенствованию нормативного регулирования предмета проверки приговора, постановления, определения, не вступивших в законную силу.

The article covers the review of the issues concerning the object of the inspection of sentences, dispositions, prejudications that are not inured, in appellate and cassation order. The suggestions on the improvement of the normative regulation of the inspection object of sentences, dispositions, prejudications that are not inured were formulated.

Правосуддя у кримінальних справах за своєю сутністю не було б таким, коли б закон не надавав зацікавленим особам права на оскарження судового рішення та виправлення судової помилки ще до того, як рішення набрало законної сили. Законність, обґрунтованість та справедливість є вимогами, яким повинні відповідати усі судові рішення у кримінальних справах, однак наявність скасованих у апеляційному та касаційному порядку судових рішень свідчить про факти постановлення судами незаконних та необґрунтованих судових рішень.

У зв'язку з цим дослідження питань предмету перевірки кримінальної справи апеляційним та касаційним судом є надзвичайно актуальним, враховуючи необхідність удосконалення системи перевірки судових рішень у кримінальних справах у проєкті нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Проблематика предмету перевірки кримінальної справи апеляційним та касаційним судом досліджувалася такими вченими, як Б. Бардамов, С. Беззубов, Н. Бобечко, В. Бойко, М. Гродзінський, Е. Куцова, Н. Лантух, Є. Мартинчик, Я. Мотовіловкер, В. Ніколаєв, Г. Омеляненко, О. Палієва та ін., однак у доктрині немає не суперечливої концепції щодо предмету перевірки справи вищестоящим судом.

У літературі існують різні наукові позиції щодо предмета перевірки справи вищестоящим судом. Так, Н. Бобечко, характеризуючи систему перегляду судових рішень у кримінальному судочинстві в цілому, указує на поєднання перевірки законності, обґрунтованості і справедливості оскарженого судового рішення [1, С. 343]. Ця наукова позиція висловлена і щодо перевірки судових рішень, які не набрали законної сили [2, С. 679]. Слід вказати на те, що ця точка зору ґрунтується на нормах КПК України. Аналогічну точку зору висловлено у російській доктрині щодо однієї із рис апеляційного провадження [3, С. 96] та касаційного провадження [4, С. 48], однак ця точка зору ґрунтується на нормі ст. 360 КПК РФ, у відповідності до якої суд, який розглядає кримінальну справу у апеляційному або касаційному порядку, перевіряє законність, обґрунтованість, справедливість вироку та іншого судового рішення.

Найбільш поширеним є підхід щодо законності та обґрунтованості як предмету перевірки апеляційним та касаційним судом [5, С. 449; 6, С. 511; 7, С. 514; 8, С. 460; 9, С. 521, 525]. Цей підхід прослідковується і у виділенні такої загальної умови судових рішень, які не набрали законної сили, як поєднання перевірки юридичної сторони кримінальної справи із перевіркою правильності встановлення фактичної сторони справи [10, С. 61].

Перевірка законності та обґрунтованості судового рішення розглядається і як риса апеляційного провадження [11, С. 447].

Але є і більш широкі наукові підходи до визначення предмету перевірки, зокрема, щодо апеляційного провадження [12, С. 58].

Нормативне визначення предмету перевірки справи апеляційним та касаційним судом, на жаль, не є досконалим. КПК України прямо не закріплює, яким є предмет апеляційної перевірки: лише у ст. 370 КПК є вказівка на те, що "істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову". Що стосується касаційного провадження, то ст. 395 КПК вказує, що касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення.

Слід зазначити, що діючі норми КПК України свідчать про різний предмет перевірки справи вищестоящими судами: як стосовно апеляційного та касаційного провадження, так і у межах апеляційного провадження.

Аналіз норм ст. 367 КПК свідчить про те, що предметом перевірки вироку та постанови у апеляційному порядку є їх законність, обґрунтованість та справедливість.

Як указується у літературі, поєднання перевірки законності судового рішення з перевіркою його обґрунтованості пояснюється тим, що вирішення питань права та факту в суді першої інстанції тісно між собою пов'язані. Якщо б перевірка судового рішення охоплювала тільки його законність або, навпаки, тільки його обґрунтованість, то в результаті такої перевірки неможливо було б встановити, чи відповідає судове рішення усім вимогам, які до нього ставляться, або не відповідає [1, С. 344].

Однак не завжди ці властивості перевіряються одночасно. Можливі ситуації, коли у апеляційному провадженні буде перевірятися лише законність вироку. Це можливо у тих випадках, коли

у апеляції ставиться питання про скасування вироку у зв'язку із наявністю істотних порушень вимог КПК. Крім того, така ситуація характерна для перевірки вироку, ухваленого у порядку ч. 3 ст. 299 КПК, тобто при проведенні скороченого судового слідства, внаслідок чого учасники судового розгляду будуть позбавлені права оспорювати фактичні обставини та розмір цивільного позову, які ніким не оскаржувалися, у апеляційному порядку. Як вірно зазначає В. Я. Мармаш, єдиною можливістю оскарження вироку, постановленого у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 299 КПК України, в апеляційному порядку є оскарження його з підстав істотного порушення кримінально-процесуального закону, неправильного застосування кримінального закону, невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого [13, С. 10].

Таким чином, твердження, що у вітчизняному кримінальному судочинстві будь-яка одностороння перевірка судового рішення рішуче відкинута [1, С. 344], за діючих норм КПК, є некоректним. Не в останню чергу це пов'язано із обмеженістю дії ревізійного порядку перевірки судових рішень. Тобто у даний час всебічність перевірки вироку, постанови у апеляційному порядку не є обов'язковою.

Ст. 395 КПК вказує, що касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення. У літературі указувалося, що суть цієї риси полягає в тому, що касаційний суд перевіряє судові рішення з точки зору і факту, і права, тобто відповідності його нормам матеріального та процесуального закону, фактичним обставинами справи, доказам дослідженим у судовому засіданні. При цьому суд перевіряє та оцінює і нові матеріали, які надані особами, що подали скарги (подання), або витребувані самим касаційним судом [7, С. 514].

Однак у касаційному провадженні після набрання чинності Законом України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 року перевіряється лише законність вироку, постанови, оскільки ч. 2 ст. 398 КПК, яка передбачала, що вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений і в зв'язку з односторонністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи, виключено. Таким чином, ч. 1 ст. 395 КПК щодо перевірки законності та обґрунтованості судового рішення суперечить ч. 1 ст. 398 КПК, яка підставами для скасування або зміни вироку, ухвали, постанови

визнає істотне порушення кримінально-процесуального закону; неправильне застосування кримінального закону; невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого. Ці підстави скасування та зміни судових рішень указують на незаконність та несправедливість судового рішення.

Таким чином, реально суд касаційної інстанції перевіряє лише законність та справедливість оскаржених судових рішень, що потребує відповідного відображення у КПК України.

Надалі слід визначити, що означає перевірка законності, обґрунтованості та справедливості судового рішення.

Як указує Е. Ф. Куцова, перевірка законності вироку потребує перевірки правильності застосування судом першої інстанції та органами розслідування норм кримінального, кримінально-процесуального права, а також норм інших галузей права, якщо це було необхідним у справі [14, С. 396].

Надалі у доктрині були сформульовані більш широкі підходи до перевірки законності вироку.

На думку Н. Бобечка, перевірка законності судового рішення означає перевірку: 1) дотримання нижчестоящим судом та органами досудового розслідування під час провадження у справі вимог встановленої кримінально-процесуальним законом процесуальної форми їх діяльності; 2) правильності застосування кримінального закону при вирішенні питання про особу, яка підлягає кримінальній відповідальності, її вини, кваліфікацію вчиненого нею діяння, призначення такій особі покарання, звільнення її від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування; 3) правильності застосування норм цивільного права при визначенні цивільно-правових наслідків вчиненого суспільно-небезпечного діяння; 4) дотримання загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів України, які є невід'ємною частиною національного законодавства, що регламентує кримінальне судочинство [1, С. 344].

Як указує Б. Г. Бардамов, вимога законності судових рішень розкривається у обов'язку касаційної інстанції перевірити дотримання судами першої та апеляційної інстанції норм кримінально-процесуального закону, правильність застосування норм кримінального закону, а також норм інших галузей матеріального та процесуального права, обґрунтованість вирішення цивільного позову, а також інших питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди від злочинного діяння [15, С. 15].

У цілому погоджуючись із цими підходами, відзначимо, що окремі виділені елементи предмету перевірки потребують свого розширення. Так, перевірка підлягає і дотримання органами дізнання, слідчим, прокурором та суддею вимог встановленої кримінально-процесуальним законом процесуальної форми під час порушення кримінальної справи, оскільки до істотних порушень судовою практикою обґрунтовано відносяться: проведення досудового слідства без порушення кримінальної справи; порушення справи неправомочною особою [16, С. 733]. Крім того, при перевірці законності постанови про застосування або незастосування примусових заходів медичного та виховного характеру (за ст. 7³ КПК) не може застосовуватися такий запропонований елемент, як перевірка правильності застосування кримінального закону при вирішенні питання про особу, яка підлягає кримінальній відповідальності, її вину, кваліфікацію вчиненого нею діяння, призначення такій особі покарання, звільнення її від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування. Тобто при перевірці законності постанови про застосування або незастосування примусових заходів медичного та виховного характеру (за ст. 7³ КПК) перевірка підлягає: правильності порушення кримінальної справи та провадження досудового розслідування; правильності судового розгляду; правильності кваліфікації суспільно-небезпечного діяння; правильності призначення примусового заходу медичного або виховного характеру.

У доктрині сформульовані і елементи перевірки обґрунтованості судового рішення. В. Ніколаєв до них відніс наступні: 1) перевірку мотивування вироку; 2) перевірку відповідності мотивування вироку доказам, які є у справі; 3) перевірку цих доказів з точки зору їх достовірності; 4) перевірку відповідності вироку всім обставинам, що складають даний злочин, викривають усіх осіб, що брали участь у його вчиненні, та пояснюючі усі основні причини, які породили цей злочин [17, С. 8, 9]. Е. Ф. Куцова зазначила: перевірка обґрунтованості включає такі основні моменти – перевірку: а) відповідності рішень, до яких суд прийшов у своєму вироку, фактичним обставинам справи, визнаним ним встановленими; б) відповідності цих обставин – доказам, розглянутим у судовому засіданні; в) достовірності самих доказів; г) їх достатності для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи [14, С. 397].

На думку Б. Г. Бардамова, здійснення перевірки обґрунтованості судових рішень означає встановлення та оцінку вищестоящою інстанцією того, що суд при постановленні рішення послідовно відобразив усі факти, які мають істотне значення для правильного вирішення справи, підтверджені сукупністю доказів, перевіреною та оціненою у межах судового слідства; судові рішення за основними питаннями кримінальної справи містять вичерпні висновки суду, що обґрунтовано витікають із вказаних фактів та виключають прийняття іншого рішення; у випадку визнання особи винуватою суд призначив покарання з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину, його особистості та обставин справи, що пом'якшують та обтяжують відповідальність; у випадку визнання підсудного невинуватим виправдав його [15, С. 15].

Як указує Н. Бобечко, перевірка обґрунтованості судового рішення означає перевірку: 1) наявних у справі доказів з точки зору їх належності, допустимості і достовірності; 2) повноти доказового матеріалу, його достатності для висновків, яких дійшов суд; 3) підстав, за яких суд відкинув одні докази і взяв до уваги інші; 4) відповідності висновків суду наявним у справі доказам; 5) відсутності суперечностей в самому доказовому матеріалі; 6) відсутності суперечностей у висновках суду [1, С. 344].

Як уявляється, складно погодитися із тим, що при перевірці обґрунтованості вироку необхідно перевіряти, що суд призначив покарання з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину, його особистості та обставин справи, що пом'якшують та обтяжують відповідальність [15, С. 15]. Цей елемент відноситься до справедливості вироку, а не до його обґрунтованості. Покарання може відповідати нормам КК (і з цих позицій вирок можна буде визнати законним), але не відповідати тяжкості злочину та особі засудженого: і у такому випадку вирок буде законним, але несправедливим.

Таким чином, при перевірці обґрунтованості вироку вищестоящий суд зобов'язаний перевірити: 1) відповідність висновків суду фактичним обставинам справи; 2) встановленість обставин справи доказами, які досліджені у судовому слідстві; 3) належність, допустимість, достовірність доказів, яким встановлені ці обставини, достатність, узгодженість та несуперечливість системи доказів, яка покладена у основу судового рішення; 4) належне мотивування рішення.

Що стосується справедливості рішення, то Н. Бобечко указує, що перевірка справедливості судового рішення означає перевірку: 1) відповідності обраного судом заходу процесуального примусу ступеню тяжкості злочину, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа, та самій особі, щодо якої його застосовано; 2) відповідності призначеного покарання ступеню тяжкості злочину, особі засудженого та обставинам, що пом'якшують і обтяжують покарання; 3) відповідності застосованих примусових заходів виховного характеру ступеню тяжкості злочину та особі неповнолітнього; 4) відповідності застосованого примусового заходу медичного характеру ступеню тяжкості суспільно-небезпечного діяння та особі, яка його вчинила, у стані неосудності чи обмеженої осудності, або вчинила злочин у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку чи під час відбування покарання [1, С. 344]. До цього переліку елементів слід додати ще один: дотримання вимог розумності і справедливості при вирішенні питання про відшкодування моральної шкоди.

Як указувалося вище, у доктрині сформульовані більш широкі підходи щодо предмету перевірки: предметом перевірки (предметом судового контролю) у суді апеляційної інстанції може виступати таке коло фактів та обставин: а) законність, обґрунтованість та справедливості вироку (іншого судового рішення); б) докази, на основі яких було постановлено цей вирок (або інше судове рішення); в) процесуальна форма судового розгляду у мирового судді; г) процесуальна форма усіх (або окремих) дій мирового судді та сторін, як у частині, що стосується дотримання умов, порядку та послідовності їх проведення, так і їх доказового значення для встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи; д) процесуальна форма досудового етапу провадження у справі, як у частині, що стосується дотримання порядку, умов та підстав його провадження, так і самої суті [12, С. 58].

Як уявляється, таке детальне виділення елементів перевірки з урахуванням того, що першим елементом зазначено законність, обґрунтованість та справедливості вироку, складно визнати логічним. Такий елемент, як докази, на основі яких було постановлено цей вирок (або інше судове рішення), процесуальна форма усіх (або окремих) дій мирового судді та сторін, у частині, що стосується їх доказового значення для встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, процесуальна форма досудового етапу провадження у справі, у частині, що стосується

самої суті, перевіряється у межах обґрунтованості вироку, а процесуальна форма судового розгляду у мирового судді; процесуальна форма усіх (або окремих) дій мирового судді та сторін, у частині, що стосується дотримання умов, порядку та послідовності їх проведення; процесуальна форма досудового етапу провадження у справі, у частині, що стосується дотримання порядку, умов та підстав його провадження, перевіряються у межах перевірки законності вироку.

Таким чином, предмет перевірки справи вищестоящим судом можна визначити як правове положення, яке визначає властивості судового рішення у кримінальній справі, які підлягають перевірці у апеляційному та касаційному провадженні. Предметом апеляційної перевірки може бути законність, обґрунтованість, справедливості судового рішення. Однак не завжди ці властивості перевіряються одночасно. Можливі ситуації, коли у апеляційному провадженні буде перевірятися лише законність вироку. У даний час всебічність перевірки вироку, постанови в апеляційному порядку не є обов'язковою. Суд касаційної інстанції перевіряє лише законність та справедливості оскаржених судових рішень, що потребує відповідного відображення у КПК України.

Література:

1. Бобечко Н. Система перегляду судових рішень у кримінальному судочинстві України та засади, на яких вона ґрунтується // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XV регіональної науково-практичної конференції. 4-5 лютого 2009 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2009. – С. 342-346.
2. Кримінально-процесуальне право України: підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ "Одіссей", 2009. – 816 с.
3. Бардамов Б. Г. Сущность, содержание и значение кассационного производства в российском уголовном процессе: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Бардамов Борис Гаврилович. – Иркутск, 2006. – 201 с.
4. Сухова О. А. Кассационное обжалование судебных решений в российском уголовном процессе: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Сухова Ольга Алексеевна. – Саранск, 2004. – 361 с.
5. Рыжаков А. П. Уголовный процесс: Учебник для вузов. – 3-е изд. испр. и доп. – М.: Издательство НОРМА, 2004. – 704 с.
6. Бойко В. Основні риси касації в світлі нового кримінально-процесуального законодавства України / В. Бойко // Вісник Львівського університету: Сер. Юридична. Вип. 39. – С. 504-512.

7. Кульчак Л. Окремі риси касації за чинним КПК України // Вісник Львівського університету / Л. Кульчак // Вісник Львівського університету: Сер. Юридична. Вип. 39. – С. 513-518.
8. Лобойко Л. Н. Уголовно-процессуальное право: Учебное пособие: курс лекций. – Х.: Одиссей, 2007. – 672 с.
9. Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. Т. 5. Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / За заг. ред. В. В. Сташиса. – Х.: Право, 2008.
10. Лагодина Е. И. Основания отмены и изменения судебных решений по уголовным делам: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Лагодина Елена Ивановна. – Краснодар, 2004. – 170 с.
11. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
12. Безубов С. И. Производство по уголовному делу в апелляционном суде: проблемы теории, нормативного регулирования и правоприменительной практики: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Безубов Сергей Иванович. – Нижний Новгород, 2007. – 247 с.
13. Мармаш В. Я. Попередній розгляд справи судом апеляційної інстанції у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / В. Я. Мармаш. – Київ, 2010. – 20 с.
14. Советский уголовный процесс / Авт. кол.: Б. А. Галкин, Ю. А. Иванов, Н. Я. Калашникова и др.; Под ред. Д. С. Карева. – М.: Высшая школа, 1968. – 552 с.
15. Бардамов Б. Г. Сущность, содержание и значение кассационного производства в российском уголовном процессе: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Б. Г. Бардамов. – Иркутск, 2006. – 21 с.
16. Кримінально-процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. 6-е вид. – К.: Юрисконсульт, Юстініан, 2010. – 896 с.
17. Николаев В. Задачи кассационного производства и ревизионный порядок пересмотра дел в советском уголовном процессе. – М.: Изд-во МГУ, 1961. – 51 с.